

Хошуляк Олеся. Роль кластеризації економічних систем в реалізації стратегій розвитку територій. *Економічний дискурс*. 2024. Випуск 3-4. С. 123-131.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2024-2-11>

УДК 332.14 : 502.33
JEL Classification O20, P25, R58

Хошуляк Олеся

кандидат економічних наук, доцент, докторант
Київський національний університет будівництва і архітектури
м. Київ, Україна

E-mail: oleolex.22@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0778-5501

РОЛЬ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Анотація

Вступ. Кластеризація економічних систем є важливим інструментом для реалізації стратегій розвитку територій. Вона дозволяє створити більш ефективні економічні зв'язки між різними секторами економіки, сприяючи розвитку бізнесу, зростанню ділової та інноваційної активності, підвищенню конкурентоспроможності, а також зростанню інвестиційної привабливості територій.

Методи. Під час роботи над дослідженням використовувалися такі методи: аналізу і синтезу, метод системного підходу, діалектичний метод, монографічний метод, логіко-семантичний метод, метод узагальнення.

Результати. У процесі уточнення основних характеристик кластерних структур та визначення ролі кластеризації економічних систем визначено рівень взаємодії між учасниками, що формує аналітичну основу для подальшої розробки та реалізації стратегії розвитку територій. Здійснено аналіз переваг та недоліків, які впливають на кластеризацію економічних систем. Кластери забезпечують обмін знаннями, технологіями та ресурсами, що дозволяє швидко адаптуватися до змін економічного середовища та створювати унікальні конкурентні переваги. Встановлено, що території, де активно відбувається кластеризація економічних систем, визначають конкурентоспроможність національної економіки, основною концепцією розвитку якої є заміщення імпорتنих товарів у ключових стратегічно важливих галузях.

Перспективи. Доведено, що ретельно розроблена кластерна політика сприяє підвищенню інвестиційної привабливості територій завдяки залученню високорентабельних традиційних або інноваційних суб'єктів господарювання, а також можливості швидко подолати вузькогалузеві обмеження у розвитку.

Ключові слова: кластеризація, стратегія, розвиток, кластер, економічні системи, території, конкурентоспроможність.

Вступ.

Розвиток сучасних економічних систем тісно пов'язаний із формуванням нових підходів до оптимізації використання ресурсів та пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності. В умовах глобалізації та посилення міжрегіональної конкуренції зростає потреба в інструментах, здатних забезпечити сталі переваги на всіх рівнях економічної діяльності – від локального бізнесу до цілих галузей та територій.

В цьому контексті кластеризація економічних систем є важливим інструментом для реалізації стратегій розвитку територій. Вона дозволяє створити більш ефективні економічні зв'язки

між різними секторами економіки, сприяючи розвитку бізнесу, зростанню ділової та інноваційної активності, підвищенню конкурентоспроможності та зростанню інвестиційної привабливості територій [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження процесів формування, функціонування та розвитку територіальних кластерів та кластеризації проводилися у роботах таких науковців, як: Г. Башнянин, Л. Васильченко, М. Войнаренко, В. Геєць, М. Гоменюк, В. Ільчук, К. Кетельс, І. Лисенко, М. Портер, П. Юр'єва, І. Хоменко та інші. Існують різні підходи до ідентифікації та вимірювання ефективності кластерів (наприклад, за рівнем спеціалізації, географічною концентрацією, інноваційною активністю), проте відсутність єдиного стандарту ускладнює систематизацію даних і коректне співставлення результатів.

Дослідження кластеризації охоплює економіку, соціологію, географію, менеджмент, регіоналістику, інноваційні студії тощо [2-5]. Об'єднати різні наукові школи та підходи в єдиній теоретичній рамці досить складно. Науковці нерідко зосереджуються на окремих аспектах (економічній ефективності, соціальній кооперації, технологічному трансфері), не інтегруючи їх у комплексну модель аналізу. Тому лише за умови комплексного підходу до проблематики кластеризації просторової економіки можливо отримати практично значущі результати, які стануть реальною основою для успішного впровадження кластерних ініціатив у стратегіях розвитку територій.

Мета.

Мета статті – з'ясувати сутність та визначити роль кластеризації економічних систем в реалізації стратегії розвитку територій.

Методологія дослідження.

Під час роботи над дослідженням використовувалися такі методи: аналізу і синтезу, метод системного підходу, діалектичний метод, монографічний метод, логіко-семантичний метод, метод узагальнення.

Результати.

У процесі структурної трансформації вітчизняної економіки, яка охоплює всі сфери господарської діяльності територіальних громад, виникають нагальні питання щодо пошуку ефективних механізмів та інструментів розвитку територій. Їхнє використання здатне не лише стабілізувати соціально-економічну ситуацію в умовах серйозних економічних потрясінь, але й створити міцну основу для сталого та збалансованого розвитку в довгостроковій перспективі, а також сприяти виконанню загальнонаціональних стратегічних завдань.

Дослідження основних індикаторів соціально-економічного розвитку свідчить про те, що геополітична та макроекономічна ситуація значно вплинули на розвиток навіть найбільш успішних територіальних громад країни, які раніше відзначалися високими темпами економічного зростання. Це вказує на необхідність перегляду традиційних чинників конкурентоспроможності та підкреслює важливість не тільки диверсифікації економіки територій, а й вивчення нових чинників розвитку, які залежать не тільки від ефективної галузевої структури, а й від результативного організаційно-економічного механізму просторового розвитку.

Досліджуючи цю проблему, на нашу думку, оптимальним напрямом забезпечення сталого розвитку територій у сучасних умовах є кластеризація економічних систем як спеціалізованого інституційного механізму. Така кластеризація дозволяє забезпечити ефективний обмін знаннями, ресурсами та технологіями між галузями, а також швидко адаптувати суб'єкти господарювання до нових економічних реалій завдяки формуванню унікальних переваг для учасників кластера та

досягненню синергетичного ефекту.

М. Портер обґрунтовує зацікавленість кластерами тим, що вони є більш адекватними об'єктами аналізу, оскільки «відображають важливі зв'язки у контексті технологій, навичок, інформації, потреб споживачів тощо, що неможливо вивчити через призму окремих фірм або галузей». Це обґрунтовує «раціональність колективної взаємодії та належну роль уряду» [2].

А. Ю. Присяжнюк визначає кластер як «географічну концентрацію взаємопов'язаних компаній та спеціалізованих постачальників у суміжних галузях і організаціях, таких як університети, агентства зі стандартизації та торгові асоціації, що працюють у певних секторах, де вони не тільки конкурують, а й співпрацюють» [3]. М. Гоменюк зазначає, що кластер у загальному розумінні являє собою географічно та територіально сконцентровані групи взаємозалежних підприємств і споріднених галузей, які здійснюють спільну економічну діяльність, водночас конкуруючи між собою [4].

Застосування кластерного підходу для досягнення основних цілей соціально-економічного та сталого розвитку території зумовлене необхідністю формування на певній території групи підприємств, що пов'язані між собою мережею економічних відносин. Частина з цих підприємств виступає постачальниками обладнання та комплектуючих, інші спеціалізуються на наданні фінансових, інформаційних чи консалтингових послуг, третя група представлена науково-дослідними установами та освітніми організаціями, а четверта – виробничими підприємствами.

Основна ідея такого об'єднання полягає в тому, що учасники взаємно доповнюють один одного і, в ідеальному випадку, виробничі ланцюги або бізнес-процеси кожного з них завершуються в межах кластера. Продукція, що виготовляється в результаті діяльності кластера, має попит як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, формуючи для країни та її територіальних структур конкурентоспроможну експортну продукцію, що сприяє зростанню експортних доходів.

У результаті досягнутий системний господарський ефект призводить до посилення конкурентних переваг як учасників кластера, так і певної території, загалом. Крім того, розвиток кластерів на практиці часто веде до такого позитивного наслідку, як зростання рівня взаємодії між бізнесом і державними органами, а виробничі підприємства активно співпрацюють із науковою спільнотою, що збільшує шанси на розробку інноваційних продуктів із новими характеристиками, які мають високу цінність для споживачів.

Варто зауважити, що всередині кластера інноваційна активність завжди зростає завдяки орієнтації наукових розробок на реальні потреби виробництва, а також можливості фінансування наукової діяльності приватними інвесторами, зацікавленими в отриманні інноваційного продукту.

Одним із ключових позитивних ефектів кластеризації економічних систем є зростання інвестиційної активності серед учасників і формування привабливого інвестиційного середовища в межах певної території. Як правило, кластери виникають завдяки наявним чинникам – розвиненій інфраструктурі, перспективним галузям або потенціалу їхнього подальшого розвитку. Об'єднання цих переваг у межах єдиного інтегрованого утворення посилює позитивні результати кожного з них через упровадження ефективного організаційно-економічного механізму.

Потенційні інвестори надають перевагу саме тим об'єктам, де застосовуються прогресивні технології, що є результатом раціонального розподілу ресурсів, кооперації та поділу праці. Унаслідок цього формується унікальна спеціалізація, а виробничі потужності можуть інтегруватися в єдиний ланцюг створення вартості, часто наближаючись до моделей циркулярного виробництва, які сприяють переходу економіки на принципи сталого розвитку.

Таким чином, кластеризація стимулює інвестиційну активність, посилює міжрегіональну інтеграцію та забезпечує раціональне розміщення підприємств і відповідної інфраструктури, що є фундаментальним процесом у межах кластера.

Спеціалізація кластера тісно пов'язана з ресурсним потенціалом території, тому кожен кластер має унікальні особливості розвитку, що потребують адаптації загальних кластерних механізмів. Формування конкурентоспроможних територіальних і галузевих кластерів відбувається

на перетині ключових стратегій економічного розвитку, зокрема сталого, просторового та соціально-економічного.

Кластери відіграють важливу роль у просторовому розвитку, адже володіють низкою унікальних характеристик: оперативно реагують на виклики внутрішнього та зовнішнього середовища, демонструють високий рівень інноваційної активності та орієнтовані на безперервне вдосконалення. Окрім цього, вони здатні створювати замкнуті виробничі цикли та сприяти впровадженню принципів циркулярної економіки, що є важливим чинником сталого розвитку як для території в цілому, так і для окремих підприємств.

Важливо й те, що кластери забезпечують синергетичний ефект. Об'єднуючи ресурси та зусилля, їхні учасники досягають рівня ефективності, який неможливо отримати при індивідуальній діяльності. Водночас конкуренція всередині кластера стимулює пошук нових рішень і вдосконалення слабких сторін, що сприяє зростанню конкурентоспроможності регіональної продукції та формуванню впізнаваного бренду території.

У процесі дослідження було визначено низку ефектів, здатних виникати внаслідок кластеризації економічних систем, а також їхній вплив на конкурентоспроможність учасників [2; 6-8]:

1. Ефект інноваційної орієнтованості. Він характерний для кластерів, що формуються з метою розробки передових технологій та об'єднують високотехнологічні компанії з активною інноваційною діяльністю. Такий вид ефекту безпосередньо пов'язаний із забезпеченням технологічної незалежності, що має стратегічне значення для розвитку територій. Завдяки цьому можна сформувати конкурентний економічний сектор, орієнтований на інноваційну продукцію, яка користується попитом на внутрішньому та зовнішньому ринках.

2. Ефект мультиплікатора. Він розгортається поступово в міру налагодження сталих ділових зв'язків між учасниками кластера, що спонукає до розвитку суміжних напрямів діяльності та покращення інфраструктури. Зі зростанням обсягів продукції в межах кластера мультиплікативний вплив посилюється. Рівень стійкості територіальної громади визначає, наскільки ефективно учасники можуть розкрити цей потенціал. Важливо, що мультиплікатор тісно пов'язаний з імпортозаміщенням: за великої частки імпорту ефект втрачає силу, а розширення власного виробництва збільшує надходження до місцевого бюджету.

3. Ефект охоплення. Діяльність кластера дає змогу знизити транзакційні витрати, що призводить до зменшення собівартості та зростання рентабельності продукції. Завдяки цьому підвищується конкурентоспроможність місцевих виробників у ціновому аспекті.

4. Ефект масштабу виробництва. Інноваційні розробки навіть одного великого підприємства, яке стає «ядром» кластера, позитивно позначаються на загальному рівні інноваційності, пов'язаних з ним компаній. Це сприяє збільшенню питомої ваги інноваційної продукції у валовому регіональному продукті.

5. Ефект синергії. Об'єднання учасників у межах кластера створює нову економічну структуру, в якій досягаються вищі результати, ніж при окремому функціонуванні кожного підприємства. При цьому зберігається конкуренція, що заохочує організації до постійного вдосконалення своїх слабких сторін і формування унікальних переваг. Як наслідок, зростає загальна конкурентоспроможність регіонального продукту та формується впізнаваний бренд громади.

Об'єднання підприємств у контексті кластеризації приносить широкий спектр корисних ефектів, роблячи цей підхід одним із найефективніших інструментів для підвищення конкурентоспроможності та стабільності економіки на рівні окремих територій. Формування кластерів дозволяє забезпечити підтримку інноваційного підприємництва, оскільки механізми державної підтримки стають більш цільовими, орієнтуючись на конкретні підприємницькі потреби.

Узагальнюючи всі переваги, які економіка території отримує від функціонування кластерів, можна виділити склад її основних елементів. Саме вони визначають конкурентні можливості кластера та території загалом (рис. 1). З урахуванням цього нами було розроблено власний

алгоритм формування та розвитку кластерів із метою залучення інвестицій в економіку територіальних громад.

Стосовно впливу кластерів на динаміку розвитку економічних систем, можна виокремити як позитивні, так і негативні наслідки їх формування. Серед переваг варто відзначити економічне зростання та підвищення конкурентних позицій, водночас існують і недоліки, які можуть створювати певні труднощі для територій, де кластери функціонують. На рис. 2 наведено аналіз переваг і недоліків, що впливають на кластеризацію економічних систем.

Під час створення кластера важливо враховувати, що, окрім позитивних ефектів, можуть виникати й негативні наслідки, зумовлені кон'юнктурними ризиками (рис. 3). Здебільшого вони пов'язані з погіршенням макроекономічного середовища, помилками у формуванні структури кластера або неефективними підходами до державної та муніципальної підтримки. Це, своєю чергою, може спричинити як організаційні, так і фінансові труднощі для його учасників.

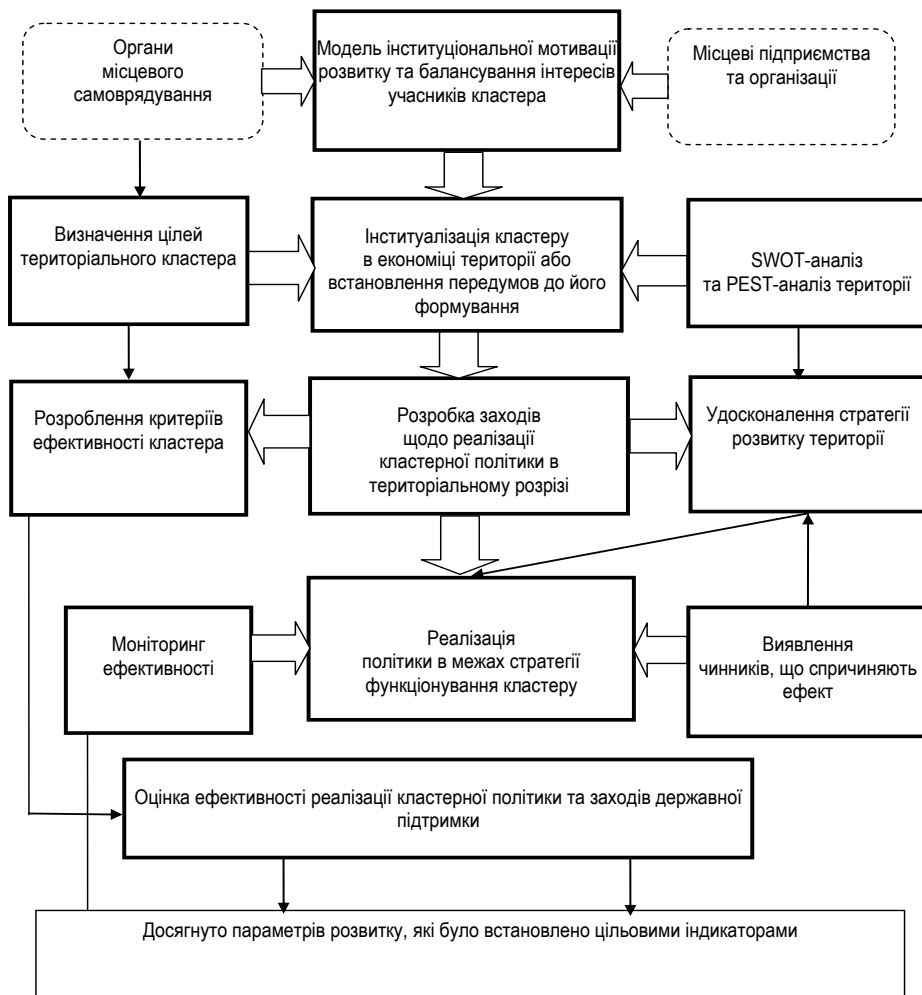
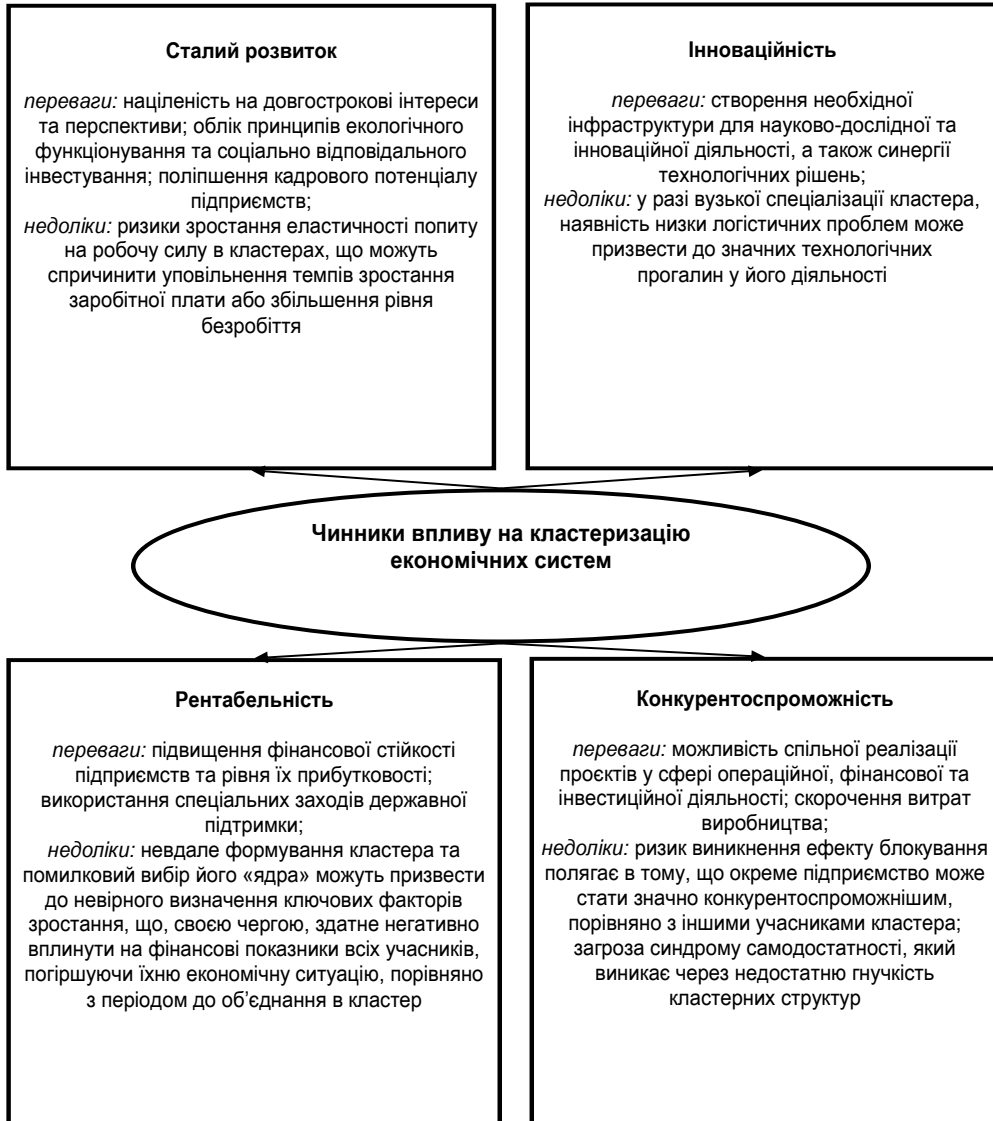

Рис. 1. Роль кластеризації економічних систем в реалізації стратегій розвитку територій*

*Джерело: сформовано на основі [3; 5].

Окремої уваги заслугоує процес брендизації кластера, що також здатен мати як позитивний, так і негативний результат. У разі правильного добору механізмів створення й розвитку кластера, чіткої системи цільових показників для оцінювання його діяльності та зростання конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках брендизація може стати істотною перевагою. В такій ситуації учасники діють під спільним, добре відомим брендом, що підвищує їхню впізнаваність і привабливість.

Рис. 2. Аналіз чинників впливу на кластеризацію економічних систем*

*Джерело: сформовано на основі [9; 10; 11].

Водночас, якщо кластер перебуває на початковій стадії розвитку й не має відпрацьованої репутації, а бренд використовується, насамперед, для залучення зовнішніх інвестицій (зокрема,

бюджетного фінансування), без належного контролю за цільовим використанням коштів, це може призвести до невиправданих витрат держави на недієздатну структуру. Крім того, виникає ризик формування помилкової думки у потенційних приватних інвесторів щодо реальної інвестиційної привабливості проєкту. У підсумку, такий сценарій не лише гальмує розвиток кластера та його учасників, а й негативно позначається на іміджі самої території.

Попри виявлені недоліки та ризики, пов'язані з негативними сценаріями функціонування кластерів, аналіз підтверджує значний обсяг переваг цього інструменту для економіки. Насамперед, вони пов'язані з підвищенням конкурентоспроможності продукції на різних рівнях ринку, зростанням рентабельності підприємств-учасників і залученням додаткових зовнішніх інвестицій.

Усе це сприяє фінансовій самодостатності громади та дає змогу, за умови ефективного перерозподілу капіталу, нарощувати інноваційний потенціал. Завдяки цьому територія отримує змогу не лише випускати високотехнологічні товари з підвищеною доданою вартістю, а й упроваджувати прогресивні технології, які підвищують продуктивність праці, знижують ресурсоемність і допомагають реалізувати принципи ощадливого виробництва на провідних підприємствах.

Створення та розвиток кластерів, що активно розвиваються, забезпечує значний соціальний та екологічний ефект. Це досягається завдяки реалізації соціальних програм, зниженню рівня безробіття, підвищенню доходів населення та впровадженню екологічно безпечних технологій. Такий підхід чітко демонструє, що підтримка кластерної моделі в регіонах є дієвим механізмом для досягнення цілей сталого розвитку. Водночас це сприяє реалізації стратегічних завдань територіального розвитку, зокрема підвищенню добробуту населення та покращенню якості його життя [12].

Окрім цього, громади, що мають розвинену кластерну систему, стають важливими учасниками формування конкурентоспроможної національної економіки. Її ключовим завданням на сучасному етапі є заміщення імпорتنної продукції у стратегічно важливих галузях. Особливу роль у цьому процесі відіграють високотехнологічні та інноваційні кластери, адже їхній розвиток безпосередньо впливає на рівень загальної інноваційності економіки в найближчій перспективі.

Якщо на певній території діє кілька кластерів, що ефективно реалізують ESG-стратегії, це є свідченням успішності підходів до сталого розвитку, загалом. Виробництво конкурентоспроможної продукції сприяє зростанню валового регіонального продукту та збільшенню обсягів експорту, що забезпечує додаткові прибутки та підсилює позиції місцевої економіки.

Разом із цим позитивні зміни відбуваються і в соціальній сфері: розширюються економічні можливості, освоюються нові ринкові ніші, а попит на локальну продукцію стимулює підвищення зайнятості та рівня доходів населення. Синергія економічного та соціального розвитку зрештою веде до покращення якості життя мешканців, що є головною метою територіального розвитку.

Висновки і перспективи.

Отже, формування та розвиток кластерів на рівні окремих територій створюють потужний синергетичний ефект, охоплюючи економічні, соціальні та екологічні аспекти сталого розвитку. Грамотно спланована кластерна політика сприяє зростанню інвестиційної привабливості регіонів завдяки ефективній діяльності як традиційних, так і інноваційних підприємств, а також забезпечує можливість оперативного подолання галузевих обмежень.

Збалансований розвиток промислового, науково-освітнього та інвестиційно-інноваційного потенціалу економічних систем стає досяжним за умови чіткої стратегії, що ґрунтується на принципах сталого розвитку та визначених індикаторах ефективності кластерів. Такий підхід дозволяє уникнути формального створення кластерів, зосередженого лише на їхній «брендизації», і сприяє їхньому реальному впливу на економіку. У цьому контексті особливо важливим є стимулювання нових інноваційних форм підприємництва, які забезпечують гнучкість та адаптивність кластерної структури до викликів сучасного ринку.

Позитивний ефект кластеризації стає відчутним ще на початкових етапах її впровадження: активізується підприємницька діяльність, зростає рівень інноваційності, підвищується інвестиційна привабливість території. Водночас оцінювання ефективності взаємодії між учасниками кластера має проводитися як на етапі його формування, так і протягом усього циклу розвитку. Саме такий підхід дозволяє забезпечити його функціонування на користь усіх учасників та сприяє загальному зростанню соціально-економічних показників територій.

Список використаних джерел

1. Євсєєва О. О. Кластеризація регіональної економіки і реалізація інноваційно орієнтованих стратегій розвитку території. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 20. С. 125–130.
2. Присяжнюк А. Ю. Сингулярність кластерного розвитку національної економіки: монографія. Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. 300 с.
3. Ільчук В. П., Хоменко І. О., Лисенко І. В. Кластерна стратегія розвитку економіки регіону: монографія. Чернівці: Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. 367 с.
4. Гоменюк М. О. Кластер як інноваційна форма територіального розвитку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2019. Вип. 1 (11). С. 76–81.
5. Porter M. Clusters and competition: New agendas for companies, governments, and institutions. In *M. Porter, On competition*. 1998. Boston: Harvard Business School Press. Pp. 197–287.
6. Костюк О. М. Оцінка ефективності функціонування кластерів у регіоні. *Держава та регіони*. № 4 (103). 2018. С. 127–132.
7. Карпенко А. В., Карпенко Н. М. Механізм управління розвитком кластерів в Україні як особливою формою бізнес-спільнот. *Економіка і організація управління*. 2023. № 2 (50). С. 61–75.
8. Соколова А. О., Ратошнюк Т. М. Кластери як дієвий інструмент організаційно-економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільських територій. *Вісник аграрної науки*. 2024. № 6 (855). С. 78–87.
9. Ніколаєнко С. М. Передумови формування кластерних об'єднань. *Агросвіт*. 2015. № 2. С. 46–49.
10. Гузенко І. Ю. Розвиток кластерів в умовах глобалізації: досвід країн ЄС та перспективи України. *Економічний вісник*. 2022. № 3. С. 9–16.
11. Shkuratov O., Khokhuliak O., Kushniruk T. The role of land resources in the financial provision of rural areas of Ukraine. *Scientific Papers: Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*. 2022. Vol. 22. Issue 3. P. 643–648.
12. Скоробогата Л. В., Родіонова І. В. Розробка стратегії кластеризації соціально-економічних систем в контексті національної безпеки України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 6. С. 150–153.

Статтю отримано: 17.10.2024 / Рецензування 09.12.2024 / Прийнято до друку: 30.12.2024

Olesia Khokhuliak

Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Doctor of Science Candidate
Kyiv National University of Construction and Architecture
Kyiv, Ukraine

E-mail: oleolex.22@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0778-5501

THE ROLE OF CLUSTERIZATION OF ECONOMIC SYSTEMS IN THE IMPLEMENTATION OF TERRITORIAL DEVELOPMENT STRATEGIES

Abstract

Introduction. Clustering of economic systems is an important tool for implementing territorial development strategies. It allows creating more effective economic connections between different sectors of the economy, contributing to business development, growth of business and innovation activity, increasing competitiveness and increasing investment attractiveness of territories.

Methods. The following methods were used during the research: analysis and synthesis, the method of a systems approach, the dialectical method, the monographic method, the logical and semantic method, the generalization method.

Results. In the process of refining the key characteristics of cluster structures and determining the role of clustering in economic systems, the level of interaction between participants has been identified, forming an analytical foundation for the further development and implementation of territorial development strategies. An analysis of the advantages and disadvantages affecting the clustering of economic systems has been conducted. Clusters facilitate the exchange of knowledge, technologies, and resources, enabling rapid adaptation to changes in the economic environment and the creation of unique competitive advantages. It has been established that territories where economic system clustering is actively taking place determine the competitiveness of the national economy, whose primary development concept is the substitution of imported goods in key strategically important industries.

Discussion. It has been proven that carefully developed cluster policy helps to increase the investment attractiveness of territories by attracting highly profitable traditional or innovative business entities, as well as the ability to quickly overcome narrow-sector limitations in development.

Keywords: clustering, strategy, development, cluster, economic systems, territories, competitiveness.

References

1. Yevsieieva, O.O. (2017). Klasteryzatsiia rehionalnoi ekonomiky i realizatsiia innovatsiino oriantovanykh stratehii rozvytku terytorii [Clustering of the regional economy and implementation of innovation-oriented strategies for territorial development]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky* [Global and national economic problems], 20, 125–130. [in Ukr.].
2. Prysiazhniuk, A.Yu. (2022). *Synhuliamist klasternoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky* [Singularity of cluster development of the national economy]. Kyiv: Derzh. torh.-ekon. un.-t.
3. Ilchuk, V.P., Khomenko, I.O., & Lysenko, I.V. (2013). *Klasterna stratehiia rozvytku ekonomiky rehionu* [Cluster strategy for the development of the region's economy]. Chernihiv: Chernih derzh. tekhnol. un.-t.
4. Homeniuk, M.O. (2019). Klaster yak innovatsiina forma terytorialnoho rozvytku [Cluster as an innovative form of territorial development]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu* [Scientific Bulletin of Mukachevo State University], 1 (11), 76–81. [in Ukr.].
5. Porter, M. (1998). Clusters and competition: New agendas for companies, governments, and institutions. In M. Porter, *On competition*. Boston: Harvard Business School Press, 197–287. [in Ukr.].
6. Kostiuk, O.M. (2018). Otsinka efektyvnosti funktsionuvannya klasteriv u rehion [Assessment of the effectiveness of cluster functioning in the region]. *Derzhava ta rehiony* [State and Regions], 4 (103), 127–132. [in Ukr.].
7. Karpenko, A.V., & Karpenko, N.M. (2023). Mechanism for managing the development of clusters in Ukraine as a special form of business communities [Managerial mechanism of cluster development in Ukraine as special form of business communities]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia* [Economics and Management Organization], 2 (50), 61–75. [in Ukr.].
8. Sokolova, A.O., & Ratoszniuk, T.M. (2024). Klasteri yak diievi instrument orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu zabezpechennia staloho rozvytku silskykh terytorii [Clusters as an effective tool of the organizational and economic mechanism for ensuring the sustainable development of rural areas]. *Visnyk ahronoi nauky* [Bulletin of Agrarian Science], 6 (855), 78–87. [in Ukr.].
9. Nikolaienko, S.M. (2015). Peredumovy formuvannya klasternykh obiednan [Prerequisites for the formation of the cluster]. *Ahrosvit* [Agrosvit], 2, 46–49. [in Ukr.].
10. Huzenko, I.Yu. (2022). Rozvytok klasteriv v umovakh hlobalizatsii: dosvid krain YeS ta perspektyvy Ukrainy [Development of clusters in the context of globalization: experience of EU countries and prospects of Ukraine]. *Ekonomichniy visnyk* [Economic Bulletin], 3, 9–16. [in Ukr.].
11. Shkuratov, O., Khokhuliak, O., & Kushniruk, T. (2022) The role of land resources in the financial provision of rural areas of Ukraine. Scientific Papers: Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development, 22, 3, 643–648.
12. Skorobohata, L.V., & Rodionova, I.V. (2020). Rozrobka stratehii klasteryzatsii sotsialno-ekonomichnykh system v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Development of a strategy for clustering socio-economic systems in the context of national security of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu* [Bulletin of Khmelnytskyi National University], 6, 150–153. [in Ukr.].

Статтю отримано: 10.17.2024 / Рецензування 12.09.2024 / Прийнято до друку: 30.12.2024